

Lenard, Barbara

"Izučenie i restavracija pamjatnikov
architektury", V. Ivanov,
"Architektura SSSR", 1, 1966 :
[recenzja]

Ochrona Zabytków 19/3 (74), 72-73

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

V. Ivanov, Izučenie i restavracija pamjatnikov architektury, „Architektura SSSR” 1, 1966, s. 44—47, 3 il.

W pierwszym numerze z 1966 r. czasopisma „Architektura ZSRR” zamieszczono artykuł Władimira Iwanowa, wiceprzewodniczącego ICOMOS'u poświęcony problematyce badań i konserwacji zabytków architektury w Związku Radzieckim. Artykuł zasługuje na uwagę polskiego czytelnika-konserwatora, ponieważ autor dokonuje w nim retrospektywnego przeglądu najważniejszych osiągnięć w interesującej nas dziedzinie, określając przy tym swoje stanowisko wobec naukowych i teoretycznych podstaw konserwacji. Zasługuje na uwagę także dlatego, że szereg poruszonych w nim problemów jest aktualnych i na naszym terenie. Wywody autora poparte są bogato cytowanymi przykładami i nazwiskami architektów-konserwatorów.

W pierwszych latach po rewolucji głównym zadaniem było gromadzenie w państwowych składnicach wielkiego bogactwa dzieł sztuki, rozsianych po pałacach, rezydencjach burżuazyjnych oraz skarbcach klasztornych i cerkiewnych. Utworzono wiele muzeów o światowym dzisiaj znaczeniu. W zakresie zabytków architektury dokonano ogromnej pracy dla sporządzenia spisu obiektów podlegających ochronie państwowej; opracowano i przyjęto podstawy prawne i zabezpieczono warunki ich przetrwania. Mimo wielkich trudności ekonomicznych odbudowywano, uszkodzone w czasie walk październikowych, zabytki architektury na Kremlu, prowadzono prace przy budowalch Jarosławia, zrujnowanych w 1918 r.

Już w latach dwudziestych nauka architektoniczno-konserwatorska zyskała kierunek praktyczny. Wszystkie zabytki objęte państwową opieką zostały, w mniejszym lub większym stopniu doprowadzone do porządku. Wiele z nich aktywnie włączono w zespół miejski przy okazji prowadzonych prac urbanistyczno-budowlanych (przykłady). W tym okresie na czoło wysunął się problem badania zabytków drogą głębokiego sondażu. Rezultaty tych prac były znakomite. Spod zewnętrznej powłoki licznych przebudów z końca XIX w. wydobywano arcydzieła staroruskiej architektury (przykłady).

Tak więc pierwsze dziesięciolecie władzy radzieckiej zaznaczyło się w dziedzinie ochrony i badania zabytków znacznymi osiągnięciami: sformułowano ideologiczne zadania ochrony zabytków, stworzono prawodawstwo, zorganizowano pierwszą ewidencję, opracowano radziecką metodykę konserwacji zabytków i — co najważniejsze — zabezpieczono wszystkie zabytki. Głównym założeniem konserwacji było utrwalenie odkrytych autentyków; rezygnacja z rekonstrukcji utraconych części, przywrócenie ich tylko w tym przypadku, jeżeli to było nieodzowne ze względów konstrukcyjnych i w całości uzasadnione wynikami badań naukowych; bardzo ostrożne usuwanie nowszych przybudówek. Ewidencją i konserwacją zabytków zajmowała się niewielka grupa architektów i historyków sztuki. Centralną Państwową Pracownią Konserwatorską kierował J. E. Grabar.

Wymieniając te liczne, niewątpliwe osiągnięcia, autor wskazuje jednak również błędy jakie im towarzyszyły. Nie postawiono na przykład zasadniczego zadania przystosowania budynków zabytkowych do nowych celów. Szczególnie zębne okazało się pominięcie ideowo-wychowawczej roli zabytków. Utrafił się pogląd, że zabytki stoją na drodze nowego budownictwa. Przekonanie, że stare miasta można przebudowywać, że indywidualne, historyczne oblicze miast nie ma ideowo-estetycznego znaczenia, doprowadziło do poważnych następstw. Przykładem Archangielsk, który — pozbywając się starych pomników architektury — całkowicie zatracił indywi-

dualność swojego oblicza. Liczne miasta utraciły wiele pierwszej klasy obiektów (przykłady).

Ośrodkiem badań i studiów nad zabytkami architektury stało się Muzeum Architektury — Akademii Architektury ZSRR, wokół którego zaczęła się gromadzić nowa kadra. Około 1941 r. zaczęły poprawiać się organizacyjne formy ochrony zabytków, planowano rozszerzenie robót konserwatorskich. Wojna przerwała rozpoczęte prace; powołano Komisję do określania strat.

Po wojnie, w zorganizowanym na nowo Komitecie do Spraw Architektury utworzono specjalny Zarząd Ochrony Zabytków. Jego zasięgiem jest opracowanie w 1948 r. nowej ustawy o ochronie zabytków i zorganizowanie terenowych specjalistycznych pracowni konserwatorskich. Dwudziestolecie powojenne wypełnione było pracami konserwatorskimi, którymi można się pochwalić, które stanowią podstawę do zasadniczych konkluzji na przyszłość. Autor wymienia, podając jednocześnie nazwiska architektów, szereg najważniejszych — z punktu widzenia naukowego, historycznego i artystycznego — przykładów, m.in. budowle Moskwy, Nowogrodu, Pskowa, Leningradu, Rostowa. Ochronę zabytków architektury drewnianej rozszerzono poprzez tworzenie muzeów na wolnym powietrzu (skansenów), jak na przykład na słynnej wyspie Kiżeje w Karelii. W tym czasie wyrosły nowe kadry specjalistów w poszczególnych republikach radzieckich.

Na te wspaniałe przykłady pełnego pietyzmu odnoszenia się do zabytków rzucają jednak cień wypadki nieuzasadnionego, bezcelowego, a nieraz i świadomego burzenia obiektów (przykłady). Poruszając tę sprawę autor nie zmierza jednak do bezwocnego rozpamiętywania tego co się stało. Pragnie wskazać na konieczność przewycięzenia stosowanej praktyki subiektywnej, nienaukowej oceny zabytków architektury i przestrzec przed szkodliwą tendencją ich niszczenia. Jedną z naczelnych zasad określania wartości zabytków architektury powinna być — zdaniem autora — naukowa ocena i kategoryczne odwołanie subiektywnych sądów. Uznanie przez kolektyw radzieckich uczonych tego czy innego budynku za zabytek powinno zobowiązywać organy władzy i wszystkich specjalistów do szukania w każdym konkretnym przypadku sposobów zachowania obiektu, a nie argumentów dla jego zburzenia. Drugą zasadą powinien być trwałość, nie podlegający wahaniom koniunktury, punkt widzenia, że zabytki wzięte pod państwową ochronę są nietykalną własnością narodu.

Doceniając wysoką rangę ideologicznego znaczenia zabytków, Iwanow zwraca jednak uwagę na pozornie prosty, ale ważny fakt, że każdy zabytek architektury to przede wszystkim budynek, a jako taki wymaga właściwej pielęgnacji: reperacji dachu i tynków, zabezpieczenia otworów okiennych i drzwiowych, urządzenia terenu itp. Ignorowanie tych elementarnych potrzeb doprowadziło do zniszczenia wielu znakomych obiektów. Z potrzeby takiej pielęgnacji nie zwalnia przeprowadzenie największych nawet prac konserwatorskich.

Jako jeden z istotniejszych środków zachowania zabytków architektury autor wymienia właściwą ich adaptację do celów praktycznych (statystyka). Zagadnienie prawidłowego wykorzystania zabytków, wybór najwłaściwszego przeznaczenia i odpowiedzialna ich adaptacja — oto problem dnia dzisiejszego (przykłady). Niestety większość zabytków nie została dotychczas sklasyfikowana w sposób uzasadniony naukowo, nie zostało też określone ich przeznaczenie. Istnieje wiele obiektów, które mogą mieć tylko przeznaczenie muzealne (cerkwie, obiekty bardzo wysokiej klasy), w odróżnieniu od innych, które mogą służyć równocześnie jako bazy turystyczno-wypoczynkowe i muzea (liczne zespoły poklasztorne). Powinno się usunąć z zabytków dzierżawców pro-

wadzących w nich rabunkową gospodarkę, aby wypełnić podstawowe postanowienie ustawy, że zabytek nie może być użytkowany w sposób, który niszczy jego walory turystyczne.

Autor podkreśla, że główną metodą rozwiązania tych problemów stać się może jedynie klasyfikacja zabytków z określeniem przeznaczenia obiektów oraz realizacja wynikających z niej wskazań, oparta na dokumentacji wykonanej przez specjalistów (przykłady). Konserwacji powinny być poddane wszystkie zabytki objęte opieką państwową, a adaptacji podlegać mogą tylko te wnętrza, które nie mają muzealnego znaczenia i bez odpowiedniego przekształcenia nie mogą wypełniać współczesnej, użytkowej roli.

W dalszych rozważaniach autor dotyka najistotniejszej kwestii zastanawiając się jak ustalić granice restauracji zespołu architektonicznego, poszczególnych obiektów w tym zespole, a w ich obrębie poszczególnych części. Jak połączyć przy tym historyczną prawdę, wartości estetyczne, wymogi konstrukcyjne i potrzeby funkcjonalne? Nauka radziecka wypracowała główne metodologiczne zasady konserwacji, lecz nie można ustalić z góry rozwiązań

wszystkich problemów, które wynikają indywidualnie przy konserwacji obiektu; przede wszystkim dlatego, że ma on swoją własną specyfikę, swoje życie i miejsce w zespole i przyrodzie. Właśnie dlatego Władimir Iwanow uważa rolę architekta-konserwatora za tak odpowiedzialną, a jego pracę określa jako nieprzerwany proces twórczy, podbudowany głęboką wiedzą naukową.

W zakończeniu autor podkreśla, że radziecka nauka i praktyka konserwatorska będą musiały rozwiązać jeszcze wiele nowych problemów, znaleźć właściwe drogi organicznego powiązania zadań ochrony zadaniami tworzenia współczesnych zespołów architektonicznych o wysokich walorach ideologicznych i estetycznych.

Artykuł W. Iwanowa uzupełniają na dalszych stronach pisma (48—53) sylwetki trzech czołowych postaci radzieckiej praktyki konserwatorskiej, pod ogólnym tytułem „Mistrzowie restauracji” (A. Czinkajakow, P. N. Maksimow; G. Sztendier, L. M. Szuljak; L. Dawid, W. P. Smimow).

Barbara Lenard

*

L'inventaire général des monuments et richesses artistiques de la France, wyd. Ministerstwo Kultury. [Paryż, b. r. w.], 26 stron, 2 il.

Potrzeba całościowej inwentaryzacji naukowej stanu posiadania w zakresie dziedzictwa kulturalnego jest w wielu krajach odczuwana również silnie, jak świadomość braku jej pełnego zaspokojenia. Należy do nich m.in. bogata w zabytki Francja, gdzie wyrazem przedsięwzięć, podjętych ostatnio w dziedzinie inwentaryzacji, stała się specjalna, poświęcona im publikacja. Wydaną przez francuskie Ministerstwo Kultury publikację otwiera przedmowa piera Ministra Kultury, André Malraux, zwracająca uwagę na niektóre specyficzne aspekty nowoczesnego ujęcia inwentarza zabytków sztuki i zagadnienie ich wartościowania z naukowego punktu widzenia. Trzonym wydawnictwa jest pełny tekst „Dokumentu przyjętego przez Komisję Narodową dla przygotowania zestawienia inwentarza generalnego zabytków i skarbów sztuki Francji na podstawie sprawozdania przedłożonego przez p. André Chastel, profesora historii sztuki w Sorbonie”, obejmujący 5 rozdziałów. W rozdziale I, zatytułowanym „Przypomnienie historyczne”, przedstawiono rozwój koncepcji inwentaryzacji oraz jej związek z klasyfikacją zabytków i stosunek do konserwacji, dotychczasowe podstawy prawne i poczynania organizacyjne. Przypomniano ponadto dotychczasowe osiągnięcia badawcze, których wynikiem były publikacje o ograniczonym zakresie, nie spełniające zadania inwentarza naukowego, oraz zwrócono uwagę na potrzebę takiego inwentarza i jego znaczenie również jako podstawy dla wydawnictw popularyzatorskich. W rozdziale II, noszącym tytuł „Cele inwentarza zabytków”, określono jako główne cele przedsięwzięcia dostarczenie danych dla służby konserwatorskiej i pobudzenie lokalnej „świadomości artystycznej”, która stanowiłaby pomoc dla organów administracyjnych, a zarazem jedną z dróg dostępu mas do kultury. Szczególny nacisk położono na znaczenie naukowe inwentarza, który — w przeciwieństwie do orzeczeń o uznaniu za zabytki i rejestrów klasyfikacyjnych — nie posiada mocy prawnej, ani nie służy potrzebom praktycznym, co uwalnia go od ograniczeń, zawężających zakres dokumentów urzędowych. Stwierdzając, że modernizacja i rozwój zagospodarowania kraju odbywają się kosztem dziedzictwa artystycznego zwrócono zwłaszcza uwagę na potrzebę uchwycenia i zachowania śladu istnienia pomniejszych zabytków, których zagładę należy uważać z czasem za nieuchronnie przesądzoną. Podjęcie „Inwentarza” pozwoli zarazem na bardziej wnikliwe

pogodzenie wymogów kultury i „postępu” przez adaptację lub co najmniej zinventaryzowanie zagrożonych obiektów. Dano również wyraz nadziei, że przedsięwzięte prace wpłyną na liczne instytucje administracyjne, gospodarcze itp. w kierunku zmiany ich stanowiska w stosunku do zabytków i lepszej koordynacji poczyniń inwestycyjnych z badaniami terenowymi, dla przeprowadzenia których wielkie roboty publiczne niejednokrotnie stwarzają niepowtarzalną okazję. Jako zadanie „Inwentarza” wymieniono ponadto pełną rejestrację źródeł, co stworzy podstawę dokumentacyjną dla badań nad zabytkami, które uległy zagładzie lub zniekształceniu, oraz przyczyni się do prawidłowości dokonywanych rekonstrukcji i restauracji. Podkreślając długofalowy i perspektywiczny charakter przedsięwzięcia, wyrażono przekonanie o jego wykonalności we Francji, co pozwoli wydobyc ją z sytuacji nie odpowiadającej jej godności w stosunku do wyników osiągniętych w innych krajach, a będących przedmiotem następnego rozdziału. Rozdział III, nazwany „Inwentarze zabytków sztuki za granicą”, zawiera zwięzły przegląd przebiegu i stanu zaawansowania prac nad inwentaryzacją zabytków w innych krajach europejskich (m.in. w Polsce) oraz charakterystykę podstaw prawnych i organizacyjnych, jak również osiągnięć wydawniczych w zakresie publikacji skrótowych typu katalogowego i inwentarzowych, opatrzonych pełnym aparatem dokumentacyjno-krytycznym. W rozdziale IV, omawiając „Podjęcie idei Inwentarza narodowego”, wyszczególniono kolejne akty prawne od założeń IV Planu rozwoju gospodarczego i społecznego, poprzez zatwierdzającą go ustawę nr 62900 z 4.VIII.1962 r. do dekretu Prezesa Rady Ministrów i rozporządzenia wykonawczego Ministra Kultury z 4.III.1964 r., powołujących Komisję Narodową dla przygotowania zestawienia Inwentarza generalnego zabytków i skarbów sztuki Francji. Rozdział V, jak wynika z brzmienia jego tytułu „Zasady organizacyjne”, obejmuje wyszczególnienie zasad, na których oparto wprowadzenie zamierzonych przedsięwzięć w życie. Zadaniem Komisji w oparciu o badania naukowe jest: „rejestracja, badanie i krzewienie znajomości każdego dzieła, które z tytułu swego charakteru artystycznego, historycznego lub archeologicznego stanowi składnik dziedzictwa narodowego”. Mając na względzie, że doświadczenia ubiegłowieczne dowiodły niemożliwości przemieszania:

1. inwentarza zabytków nieruchomości (wraz z wyposażeniem stałym),
 2. inwentarza zabytków ruchomych,
- a wykazały konieczność ich koordynacji, uznano za